

Rutger de Graaf

Journalistiek in beweging. Veranderende berichtgeving in kranten en pamfletten (Groningen en 's-Hertogenbosch 1813-1899)

Amsterdam (Bert Bakker) 2010, 416 p.,

€ 24,95, ISBN 978 90 351 3554 3

De late negentiende eeuw was het tijdperk van de grote journalistieke veranderingen. Kranten begonnen de eeuw als veredelde doorgeeflieden van overheidsinformatie. Aan het eind waren zij commerciële massamedia die berichtten over rampen en misdaad en waarin ruimte was voor politiek en religieus debat. Pershistorici hebben traditioneel een harde grens getrokken in 1869. Toen werd het Dagbladzegel afgeschaft, waardoor de kostprijs van kranten van de ene op de ander dag spectaculair zakte. Een krant uitgeven was opeens winstgevend. Dit leidde tot schaalvergroting. Kranten verschenen vaker en werden dikker. Uitgevers probeerden met prijsverlagingen en acties lezers te trekken. De krant was al snel een medium voor de massa. De opkomst van *New Journalism* noemen we dat nu.

Het archetypische beeld dat hoort bij de ‘moderne’ laatnegentiende-eeuwse journalis-

tiek is dat van de onafhankelijke maar ook winstbeluste krantenmagnaat als Joseph Pulitzer of William R. Hearst. Zij zagen zichzelf in toenemende mate als 'vierde macht' en als waakhonden van de democratie. In de late negentiende eeuw won ook een journalistiek principe als hoor- en wederhoor aan populariteit. Meerdere genres zoals het interview en de reportage deden hun intrede. De reputatie die kranten toen opbouwden, kleef nog steeds aan hedendaagse journalistiek. Nederland liep volgens de traditionele historiografie wat achterop met de introductie van *New Journalism*. Althans, dat dachten we.

Historicus Rutger de Graaf leert ons anders met zijn proefschrift *Journalistiek in beweging*. Nederland was juist een gidsland met de introductie van 'nieuwe journalistiek'. Alleen was deze ontwikkeling eerder zichtbaar in pamfletten dan in kranten. Voor pershistorici van de negentiende eeuw, die zich voornamelijk op de krant hebben geconcentreerd, is dit feit onopgemerkt gebleven.

Pamfletten waren gelegenheidsdrukwerken die al sinds de zestiende eeuw het opmerkelijke Nederlandse medialandschap kleurden. Tot voor kort is altijd aangenomen dat pamfletten al in de achttiende eeuw aan belang inboeten door de opkomst van de krant. Die aanname ontkracht De Graaf. Het pamflet drukte zelfs halverwege de negentiende eeuw nog een stevig stempel op de Nederlandse pers. In een van de (te spaarzame) citaten, haalt De Graaf bijvoorbeeld uitgever Arie Kruseman aan, die in 1850 nog sprak over de 'belegering met allerlei papieren schroot betreffende de gebeurtenissen van den dag'.

'Veel zogenaamde vernieuwingen in de krant blijken bekende onderwerpen, genres en functies uit de pamfletliteratuur te zijn', benadrukt De Graaf. Nieuws over rampen, misdaad, politiek debat; de mengeling van literaire technieken en actualiteit in verslagen, opiniestukken, reportages en feuilletons, het kwam allemaal al veel langer voor in pamfletten.

Om beter inzicht te krijgen in de ontwikkeling van de pers in de negentiende eeuw onderzocht De Graaf daarom de combinatie en

onderlinge wisselwerking van kranten en pamfletten. Hij verdeelde de negentiende eeuw hiervoor in drie perioden: 1813-1830 (afscheiding België), 1830-1869 (afschaffing Dagbladzegel) en 1869-1899 (einde van de onderzoeksperiode). In elk van deze perioden ging hij voor kranten en pamfletten na of er veranderingen optraden in onderwerpen, genres en functies. De meest in het oog springende conclusies zijn de centrale positie van het pamflet als voorloper van de moderne krant en het verschil met het Angelsaksische model. Aangezien veel kranten zich expliciet aan een politieke partij verbonden, was het typische laatnegentiende-eeuwse Amerikaanse objectiviteits- en onpartijdigheidsideaal in Nederland vrijwel afwezig.

De Graaf stelt verder dat de periode 1830-1840 van veel groter belang was voor de ontwikkeling van de Nederlandse pers dan de periode na de afschaffing van het Dagbladzegel, omdat er in de jaren dertig sprake was van een 'politieke bewustwording', waarmee Nederland juist voorop liep op Angelsaksische collega's. Hier laat De Graaf veel vragen onbeantwoord. Het collectieve politieke bewustzijn van de Nederlander in de negentiende eeuw kon bogen op een bloedige Opstand, een met politieke moorden gelardeerd Rampjaar en een revolutionaire Patriottentijd. En deze gebeurtenissen gingen bepaald niet geruisloos voorbij in de pers. Sterker nog: sinds halverwege de zestiende eeuw voltrok geen politiek verschijnsel van enige importantie zich in de Nederlanden zonder een debat in politiek drukwerk. Of dit nou pamfletten, tijdschriften of kranten waren. Een omslag toeschrijven aan 'politieke bewustwording' begint op de herhaaldelijk gesignaleerde opkomst van de bourgeoisie of de vorming van de 'public sphere' te lijken en verliest daardoor aan zeggingskracht.

Dit neemt niet weg dat het boek van De Graaf indruk maakt. Ten eerste dwingt de omvang van het bronnenmateriaal bewondering af. De ijverige historicus verzamelde een corpus van 30.627 krantenartikelen en 1947 pamfletten uit twee steden: het noordelijke en protestante Groningen en het zuidelijke en katholieke Den Bosch. Vervolgens sloeg hij aan

het tellen volgens de kwantitatieve inhoudsanalyse. Het is niet per toeval dat De Graaf ons in zijn voorwoord laat weten dat hij tijdens het schrijven van dit boek meerdere computers versleet.

Journalistiek in beweging maakt om een tweede reden indruk: het laat in navolging van het werk van Marcel Broersma en Frank van Vree kristalhelder zien hoe historici oogkleppen ophebben als zij de onderlinge beïnvloeding van verschillende soorten media en bronnen niet in hun onderzoek betrekken. De Graaf sluit met deze stellingname aan bij een groeiende stroming in het historisch vak die opereert onder de vlag van 'remediation'. 'Remediation', een term die in 1999 werd geïntroduceerd door Jay David Bolter en Richard Grusin, omschrijft de constante onderlinge beïnvloeding van oude en nieuwe media. De Graaf laat in zijn studie bijvoorbeeld zien dat kranten tijdens de negentiende eeuw in toenemende mate lokaal nieuws verspreidden. Dit was tot dat moment een functie van het pamflet. Pamfletten verdwenen hierdoor echter niet. Zij verwierven wel een nieuwe functie, onder meer die van een platform voor mensen die hun stem niet in de krant kwijt konden.

Valt er nog wat aan te merken op *Journalistiek in beweging*? Dat hangt ervan af welk type lezer u bent. Historici van allerlei pluimage zullen waardering hebben voor de no-nonsense indeling van het boek: twee typen bronnen, drie onderzoeksthema's en evenzoveel perioden zorgen voor achttien overzichtelijke brokken informatie die steunen op indrukwekkende cijferreeksen. Deze cijfers vormen het noodzakelijke ponton waar De Graaf zijn conclusies op laat drijven. De lezer die een verhaallijn of spanningsboog verwacht heeft hierdoor pech. De kwantitatieve inhoudsanalyse is hier natuurlijk voor een deel schuld aan, maar een iets vriendelijker schrijfstijl zou niemand kwaad hebben gedaan. De lezer moet zich door een woud van passieve zinnen en naamwoordconstructies slaan om bij de kern te komen. Maar die kern is zeker de moeite waard.

Michel Reinders